

TULAJDONJEGYES ÜVEGEK A HEGYALJÁN

PAP MIKLÓS

Hazánkban, így Hegyalján is a borok palackozása az üvegyártás megindulásával vehette csak kezdetét. Ma megszoktuk azt, hogy a boros palackokon a minőséget, mennyiséget, a termőhelyet, esetleg a különleges adatokat, mint például az évjáratot, összetételt, alkoholtartalmat, készítmódot a címkéken tüntetik fel. Mindez csupán az 1840-es évektől vált általánossá. A címkézés, a vignettázás ugyan régi eredetű, még 1476-ból származik, amikor a holland Veldemer cég egyik kiadványát a szőlővenyige rajzával díszítette, de általános elterjedése csak a XVIII–XIX. században kezdődött. A címkézett palackok elődjei a tulajdonjegyes üvegek voltak.

Bortárolásra alkalmas üvegek gyártásával szélesebb körben csak az 1500-as évek végétől, az 1600-as évek elejétől foglalkoztak a manufaktúrák. A varsói Fukier (Fugger) család pincéjében már több palack 1606-ból való magyar (tokaji) bort tároltak.

Hegyaljánkon 1698-ban II. Rákóczi Ferenc fejedelem Regéczen alapítja Hutnik Tamás vezetésével az első üveghutát, mely később tovább vándorolt Óhuta, Középhuta, Újhuta és Vágáshuta községek területére. Ez üveghuták egészen 1916-ig folyamatosan működtek. Az egykori kimutatások szerint, ablakszemekül szolgáló tányérüvegen és a legkülönbözőbb használati tárgyakon kívül, főleg 1840 után hegyaljai borospalackokat is gyártottak. E palackok formája és anyaga lényegesen eltér a ma megszokottak alakjától és anyagától. Alakjuk a legkülönbözőbb. Van közöttük hosszú, szögletes is, de zömmel hengeres testűek. Vannak karcsú hosszúnyakúak, karcsú rövidebb nyakúak, zömök rövidnyakúak és a régi pezsgős és sörös üvegekre emlékeztető idomúak is. Színük a felhasznált alapanyagoktól függően, a fehértől a világos zöld-kékes árnyalatokon át a sötétzöldig és barnáig, az úrtartalom pedig a 3 deciliterestől a literes nagyságúig változott. A mai értelemben vett szabvány palackok, a rajnai és tokaji palackok ekkor még nem voltak.

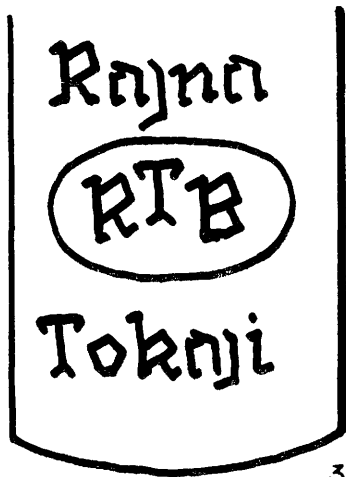
A tulajdonjegyes üvegek gyártásának ugyanaz az oka, mint a hordósütő vasak készítésének. Céljuk nemcsak az volt, hogy a szőlőtermelő gazdák és gazdaságok egymással vetélkedve minél szebb palackokba „öltöztessék” boraikat, hanem elsősorban boraik védelme. A márkavédelem, hogy boraikat megkülönböztessék más termelőkéttől, hogy azokat se ellopni, se meghamisítani ne lehessen, s így a termelő által elért és megszokott minőségi szintet szavatolják.

Az üvegeken lévő tulajdonjegy rendszerint az üveg testére (hasára), nyakhajlására, vagy talpára, az üvegfúvók által képlekeny állapotban applikált, forrasztott, különböző alakú és formájú pecsét, mely a tulajdonos nevét, monogramját, címerét, szimbólumát vagy jelmondatát tartalmazza.

A tulajdonjegyek alkalmazása szinte egyidős a palackozás kezdetével. A *Tokaji Múzeum* birtokában lévő üvegek közül legrégebb egy, kb. az 1700-as évekből származó hosszúnyakú, szögletes, színtelen palack, melynek tulajdonjegye sakktáblaszerű mezőkből áll. Ugyancsak a múzeum birtokában van egy nagy R-betűs tulajdonjegyes üveg

1.

3.

4.

2.

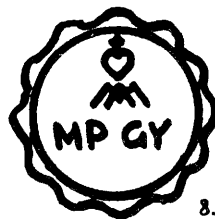
5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

1. kép. Hegyaljai borospalackok tulajdonjegyei.

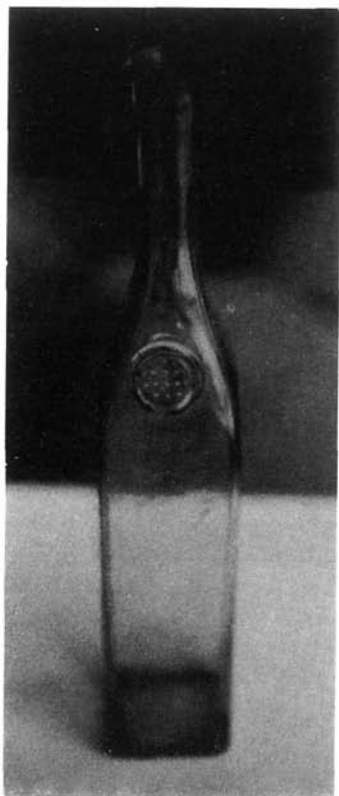
1-2. Adriányi Kálmán, Tolcsva; 3. Rajna család, Tállya;

4. Kir. Szőlőgazdaság, majd Szőlészeti Kutatóintézet, Tarcsl;

5-7. Mezőssy László, Tolcsva; 8. Piarista rend, Mád; 9. Waldbot család (?);

10. Bessenyei vagy Vitányi család (?);

11. Constantin család (?); 12. Szakmáry Donát, Tolcsva.

2. kép. XVIII. századi,
szögletes tulajdonjegyes palack

3. kép. Azonosítatlan, hercegi koronás palack

pecsétje, mely a feltételezések szerint II. Rákóczi Ferenc tulajdonjegyes üvege lehetett. Az 1700-as évek közepétől a tulajdonjegyes üvegek készítése napjainkig folyamatos. A múzeum birtokában van több, még az 1910–1930-as évek között készült üveg is. Ilyenek a piarista rend mádi pincészetének, a tállyai *Rajna* családnak, a *Szőlészeti Kutatóintézet* tarcali telephelyének üvegei. Újabban a Hegyalján ismét kezd elterjedni a tulajdonjegyes üvegek készítésének divatja, igaz már nem a régi megfontolások miatt, hanem emléktárgyként, ajándéktárgyként, dísz tárgyként készítetik azokat. Ilyen például a „Pauleczki Antal Östermelő Tolcsva 1982.” feliratú palack.

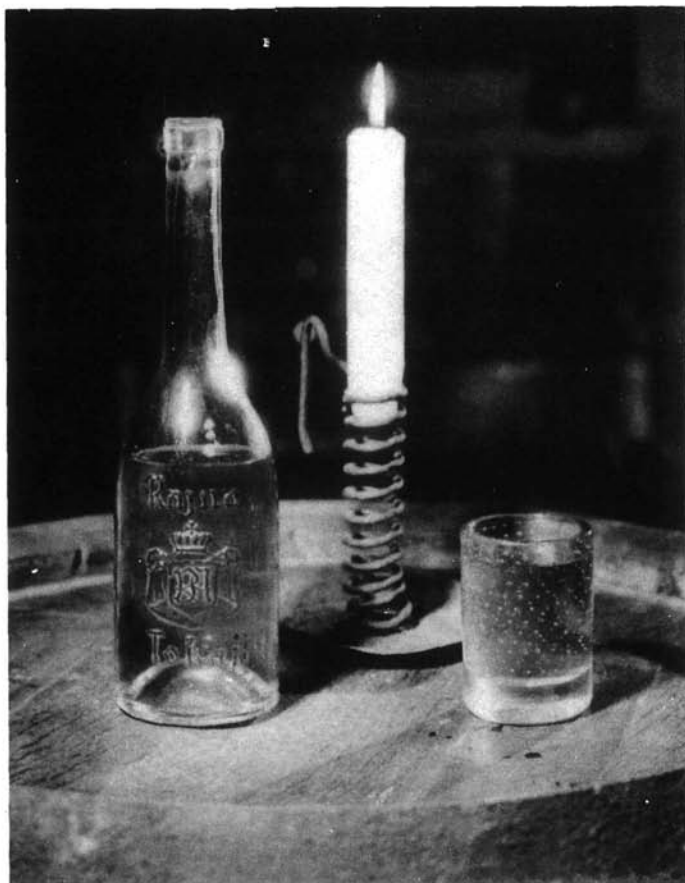

4. kép. Tulajdonjegyes palackok

Tulajdonjegyes üvegeket készítettek magánszemélyek, gazdaságok, intézmények, sőt, városok is. Sok esetben nem pecsét, hanem jelmondat, vagy felírás cégjelezte a tulajdonost. Ezeket negatív mintákba fújták s a feliratok kidomborodtak az üvegen. Természetesen ez üvegeket csak módosabb gazdáknak, gazdaságoknak volt lehetőségük készíttetni.

Tulajdonjegyes üvegeket ismerünk *Mád, Sárospatak, Tarcal, Tállya, Tolcsva, Tokaj* helységekből. Bizonyosra vehető, hogy a kis tanulmány nem teljes, s az ismertett üvegek csak töredékét jelentik a valóságnak. Elképzelhetetlen, hogy Abaújszántó, Bodrogkeresztúr, Erdőbénye, Sátoraljaújhely módos gazdái egynémelyikének ne lettek volna ilyen üvegeik.

Az üvegek begyűjtésén túl, ma már legnehezebb feladat a tulajdonos kilétének, illetőségi helyének az azonosítása. Előkerülnek egyes községekből tulajdonjegyes üvegek, de hogy az a vidék melyik termelőjének üvege, ki a tulajdonjegy birtokosa, arra szinte senki sem emlékszik. Legfeljebb a monogramok, címerek azonosításából tudunk arra visszakövetkeztetni. Itt azonban az a gond, hogy az üvegek pecsétjeibe applikált címerek aprók, elmosódottak, sokszor felismerhetetlenek, úgyhogy azonosításuk majdnem lehetetlen.

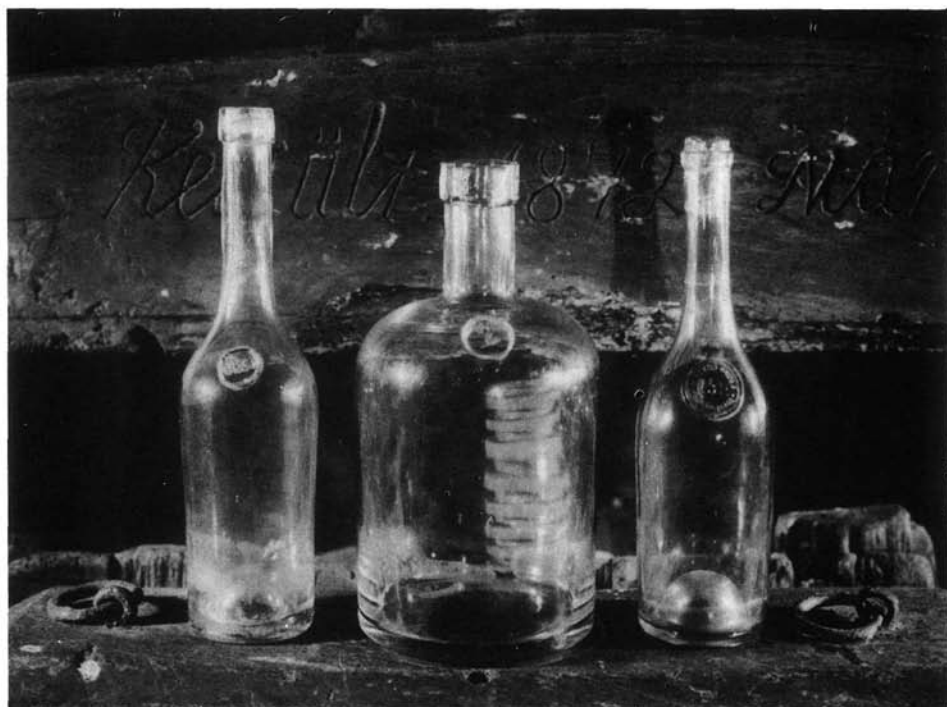

5. kép. A Rajna család tulajdonjegyes palackja

A tulajdonjegyes üvegeket jelzésrendszerük alapján hat kategóriába soroljuk:

1. Leggyakoribbak azok az üvegek, melyeknek pecsétjén csupán a tulajdonos családi nevének, vagy családi és keresztnevének kezdőbetűi, monogramja olvasható. Ilyenek a tokaji *Degenfeld* család D betűs, a tolcsvai *Mezőssy László* háromféle típusú M. L., az ugyancsak tolcsvai *Szakmári Donát* két típus S. D. betűs, vagy az ugyancsak Tolcsván talált, rendkívül szép zöld, még azonosítatlan C. S. monogramos üvegek. Ilyen a Tokaji Múzeum birtokában lévő nagy R betűs, minden valószínűség szerint a Rákóczi család tulajdonjegyét őrző üvegnek a pecsétje. E feltevést az is alátámasztja, hogy gróf *Aspremontné Rákóczi Julianna* birtokain üveg robotjegyeket is használtak s a manufaktúrák a család részére ilyen üvegpénzeket is készítettek.

2. Gyakoriak az olyan üvegek, melyeknek pecsétjén már nem kezdőbetű vagy monogram van, hanem a pecsét keretén belül a teljes családi, vagy családi és keresztnév. Ilyenek *Kicsinkó Antal Tokaji*, *Bergler Ignác Tokaji E. F. Sárospatak*, *Dr. Szabó Gyula Miskolcon* feliratú üvegek. De ide sorolhatók a tulajdonosi megjelölés nélküli, csupán a bor származási helyét bizonyító különböző formájú *Tokaj*, *TOKAJ*, *Tokajer*, *TOKAYER*, *TOKAJI feliratú üvegek* is. Ez utóbbiakat már a címkézések elterjedésének idején szövetkezetek, részvénytársaságok és magángazdák is használták, a címkézés mellett.

6. kép. Tulajdonjegyes ballonok és üvegek

3. A tulajdonjegyes üvegek egy másik csoportját alkotják azok, amelyeknél a pecsétekben lévő monogram, vagy betűjelzés fölött már nemesi, grófi korona jelzi a tulajdonos osztályhelyzetét. Mondanom sem kell, hogy tették ezt igen gyakran üzleti fogásból is, éppen úgy, mint napjainkban, amikor a borospalackok címkéire álomszép kastélyokat, várakat, címereket, vagy nosztalgikus jeleneteket nyomnak, mert ez a vevők bizalmát, érdeklődését, vásárlókedvét fokozza. Ilyenek a tolcsvai *Ardiányi* család két változatban előforduló üvegei, a minden valószínűség szerint ugyancsak tolcsvai *Kállay* család K. I. monogramos, ötágú koronás palackjai.

4. Legszébbek a különböző méretű, színű és alakú, emblémás és címeres üvegek, melyeknél az embléma, címer vagy az üveg pecsétjében, vagy az üveg hasán van. Ezek között egyik legrégebbi egy kb. az 1700-as évek elején készített szögletes, hosszúnyakú fehér üveg, melynek pecsétjében 16 sakktáblaszerű mező van. Hogy kinek a tulajdonjegye, azt sajnos nem ismerjük. Zemplén megye nemesi, arisztokratái közül csak a *Mailáth* grófok címerében van sakktáblaszerű mező. E csoportba tartozik a *Szerviczky* család postakürtöt és ötágú koronát, a *piarista rend* mádi pincészetéből származó, a rend emblémáját két variációban is megőrkítő (7 decis rajnai és 5 decis tokaji), a tállyai *Rajna* család két variációban is előforduló rendkívül ízléses címeres üvegei. Ilyen a *Dr. Pauleczki Ferenc* birtokában lévő két szép címeres üveg, melynek tulajdonosát még nem sikerült azonosítani. Az egyik pecsétben kardot tartó fél kar látható. Valószínű tulajdonosai a *Bessenyei*, vagy *Vitányi* családok, mert az ő címerükben van kardot tartó fél kar. A másik címer sajnos még azonosítatlan. Rendkívül szép a debreceni *Oláh Tibor* tulajdonában lévő hercegi koronás, címeres „Tokaji” feliratú üveg, melynek tulajdonosát szintén nem tudtam azonosítani. E csoportba számíthatjuk a *Szőlészeti Kuta-*

tóintézet tarcali telephelyének egy-, két- és ötdecis üvegeit, melynek emblémája pajzsba foglalt szőlőfürt és Sz. K. G. felirat.

5. Külön kategóriába sorolhatjuk a címereket és jelmondatokat, vagy a termőhely megnevezését tartalmazó feliratos üvegeket. Ilyenek a Szőlészeti Kutatóintézet tarcali telephelyének „Kir. Szőlőgazdaság” feliratú, valamint a mádi *Stillman Lajos* 1902-ben készített üvegei.

6. A tulajdonjegyes üvegek kategóriájába kell sorolnunk azokat az üvegeket is, melyeket napjainkban készíttetnek magántermelők, nagygazdaságok, sőt exportáló vállalatok is egyedileg, vagy kis példányszámban, hogy azzal megkülönböztetett vendégeiknek kedveskedjenek, vagy kiállítási célokra, esetleg dísz tárgyakul használják. Érdekes, hogy Hegyalján e „divat” éppenúgy, mint a faragott hordócskák, tonnák készítettésének szokása, kezd mind szélesebb körben elterjedni. Sőt, megjelentek újabban a borosüvegeken az olyan tréfás hangú felírások is, mint a népi ihletésű pálinkás butykosok, csali kancsók és boros kancsók hasán. (Pl. „Ember tudd hol a határ, mert úgy fogsz kinézni, mint a szamár”.) Ugyancsak újkori a már szinte iparművészeti remek számba menő, a MONIMPEX által készíttetett 0,3 literes fehér tokaji metszett palack, rendkívül szép csiszolással és felírással.

Az újabb eredetű palackok ellenére úgy tűnik, hogy a tulajdonjegyes üvegek divatja, korszaka elmúlóban van, ezek a tárgyak ma már elsősorban a nagymúltú hegyaljai borkultúra emlékeinek tekinthetők. Féltve őrzik a fentmaradt példányokat az egyes családok, s becses iparművészeti emlékei ma már a múzeumi gyűjteményeknek is.

IRODALOM

Borsos B.,

1974. A magyar üvegművesség. Budapest

Pap M.,

1985. A tokaji. Budapest

Takács B.,

1966. A Zempléni-hegység üveghutái. Budapest

1970. Parádi üvegművészet. Budapest

Veres L.,

1978. A Bükk hegység üveghutái. Miskolc

Szöbeli adatközlők: Dr. Fülöp Tibor Sátoraljaújhely, Dr. Lenkovics László Tokaj, Oláh Tibor Debrecen, Dr. Pauleczki Ferenc Tolcsva, Pauleczki Antal Tolcsva.

FLASCHEN MIT BESITZERZEICHEN IN TOKAJ-HEGYALJA

(Auszug)

Hierzulande, so auch in Tokaj-Hegyalja, nimmt die Abfüllung des Weines in Flaschen ihren Anfang mit dem Beginn der Glasproduktion. Zwar produzierte schon in den Jahren um 1300 in Teplice im Komitat Barcs eine Glashütte, aber diese stellte nur für die Goldgruben von Felvidék die für die Lagerung des Scheidewassers benötigten Glasgegenstände her. Die Produktion von für die Weinlagerung geeigneten Flaschen begann erst am Ende der 1500-er Jahre, zu Beginn der 1600-er Jahre.

In der von Ferenc Rákóczi II. gegründeten Glashütte von Zemplén wurden hauptsächlich im 18–19. Jahrhundert Weinflaschen in größeren Serien hergestellt, in vielen Fällen Flaschen mit Besitzerzeichen. Das Besitzerzeichen ist ein auf den Körper der Flasche (Bauch), auf die Halswölbung im formbaren Zustand aufgetragener, aufgeschmol-

zener Stempelabdruck in verschiedenen Formen, welcher den Namen des Besitzers, sein Wappen, Monogramm, Symbol oder seine Losung enthält. Flaschen mit Besitzerzeichen ließen ab den 1700-er Jahren bis zur heutigen Zeit Privatpersonen, Wirtschaften, Einrichtungen und sogar Städte herstellen.

Unter den Städten von Tokaj-Hegyalja haben wir aus Mád, Sárospatak, Tarcál, Tállya, Tolcsva und Tokaj Flaschen mit Besitzerzeichen gesammelt. Diese Flaschen haben die verschiedensten Formen, ihre Größe reicht von einem Deziliter bis zu einem Liter, ihren Farben gehen von weiß über hellgrün-blaue Töne bis zu dunkelgrün und braun.

Die vorliegende Veröffentlichung stellt die Haupttypen der in Tokaj-Hegyalja verwendeten Flaschen mit Besitzerzeichen vor, zum Teil auf der Grundlage von im Museum von Tokaj befindlichen Exemplaren, zum Teil auf der Grundlage von in Privatbesitz befindlichen Exemplaren.

Miklós Pap